

NAPLÓJEGYZETEK

írta KOSZTOLÁNYI ADÁM

Civilizáció — morál — kultúra. Ez a három fő szempont, amely megfelel a test, lélek, szellem hármásának. Ezek a tényezők persze egymásba folynak és erősen befolyásolják egymást. A civilizációhoz tartozik a technikai fejlődés, az anyagi jólét, az orvostudomány, a higiénia, a természettudományok. Ezzel a világ jó részén nincsen nagyobb baj. A civilizáció fejlődése elősegíti a morált, sőt a kultúrát is. Gondoljunk a könyvtermelés és az olvasóközönség megnövekedésére.

A morálét is elősegíti. Vegyük számitásba a jobb betegségi és halálozási statisztikát, az életkor meghosszabbodását. Mégis, ez a fejlődés nem mindig egyértelmű. Tegyük a mérleg másik serpenyőjébe a második világháborút Auschwitz gázkamráival, a városok totális bombázásával, Hiroshimával. Vagy nézzük a bűnözési statisztikát. Ez a magas életszínvonalú Svédországban nagyon alacsony, viszont a szintén nagyon magas életszínvonalú USA-ban magas.

Biztos vagyok benne, hogy valamilyen megvalósul az általános jólét és az egyének etikuma. A kérdés csak az, hogy az egyének etikuma vezet-e majd általános jóléthez, vagy az általános jólét vezet-e az egyének etikumához? Az utóbbiban inkább hiszek, mint az előbbiben, bár az utóbbi körül is felmerülnek bizonyos problémák.

Lehet, hogy ez a két irányzat párhuzamosan fog haladni. Egymásra való hatásuk dialektikus lesz, nem mechanikus.

Egy író és gondolkodót kétféleképpen nézhetünk: jelensége és értéke szemszögéből. Megkülönböztethetjük jelenség-értékét és normatív-értékét. Ez a kettő nem mindig esik egybe. Például Maupassant jobb stilisztá, finomabb, érzékenyebb, pallérozottabb író, mint Balzac. Mégis Balzac jelentősége nagyobb. Ugyanaz a helyzet a gondolkodóknál. Vauvernargues precízebb, árnyalatosabb, az igazságokra jobban rávillantó szellem, mint Rousseau, mégis, Rousseau tévedéseiben is zseni. Vauvernargues igazságaiban sem az.

*

Öröm és fájdalom. E fogalmakat a legtágabb értelemben veszem, a „kellemes” és „kellemetlen”, a — freudi

meghatározás szerint — „Lust” és „Unlust” képzete értelmében.

Mindenki tudja, hogy mindkettőnek számtalan fajtája és változata van. A hasfájástól és lábtöréstől kezdve az anyagi zavarokig, a szerelmi bánatig, az önérzet-sérelmektől a megfoghatatlan világfájdalomig, az evéstől, a szexuális kielégüléstől, a pénz, a hatalom, a küzdelem élvezetéig. Schopenhauer szerint a fájdalom a pozitív, az öröm a negatív jelenség. Ezzel szemben Leibniz szerint az öröm a pozitív, a fájdalom a negatív jelenség.

Az evés — mondja Schopenhauer — az éhség megszűnése, a melegedés a fázásé. Ezzel szemben Leibniz szerint a rossz csak a jó hiánya, mint a hideg a meleg hiánya.

Azt hiszem, ebben Leibniznek van igaza. Az egészséges embernek, ha külső bánatolom nem éri, alaphelyzete az öröm. Igaz, ez az öröm nagyon halvány, minimális, de mégiscsak öröm. A világban lévő tengernyi bajról, szegénységről, betegségről, igazságtalan ítéletekről, lelki konfliktusokról, kielégítetlenségekről természetesen Leibniz is tudott. De úgy látta, hogy az öröm tengere — ha azt tág értelemben vesszük — nagyobb a fájdalom tengerénél. Bizonyos, hogy sok fájdalomról, amit az emberek félelemből vagy szeméremből eltitkolnak, nem tudunk. De ugyanúgy sok örömről sem.

Mi rosszabb, a testi vagy a lelki fájdalom? Szerintem a testi. A lelki fájdalom relatív, ha akarom van, ha akarom nincs. Hogy egy nő otthagytott, nem vettek fel valahová, hogy nem tartom magam szépnek, erre mondhatom „nem izgat”. A lelki fájdalom ellen sokféleképpen védekezhetek, elnyomhatom, elűzhetem, azonosulhatok vele és fizikai örömökkal ellensúlyozhatom. Néha a lelki fájdalommal, például szerelmi bánattal való azonosulás még jól is eshet. Más kérdés, hogy valamilyen jelentős lelki fájdalom elnyomása nem mehet a végletekig. És mindenki inkább választana egy meghatározott időre szóló kis testi fájdalmat, mint egy nagy, vézetes lelkit. Az is igaz, hogy a lelki fájdalom maradandóbb, mint a testi. Mindent summázva, mégis sokkal inkább a lelki, mint a testi fájdalom.

Vannak fájdalmak, amelyek a test és a lélek határán mozognak. Ilyesmit

okoz a kielégítetlen szexualitás, vagy egy kellemetlen környezet, ahol kénytelenek vagyunk tartózkodni.

Öröm is van, ilyen: a zene.

A fájdalom homogénebb, mint az öröm. Az örömben elég sok a fájdalom-elem, de a fájdalomban — kivált a testi fájdalomban — kevés az öröm.

A szenvedésre való képesség megfelel az élőlények hierarchiájának. Egy giliszta vagy cserebogár nem érez lelki fájdalmat, annál inkább az ember. Az emberek is értelmességi fokuk szerint különbözően szenvednek. Ha egy busman megvernek és bebörtönöznek, az túl a közvetlen bánatmon, nem érez különösebb lelki fájdalmat. Ha egy párizsi entellektüelt megvernek és bebörtönöznek, az nagyon szenved ettől, mivel az esettel kapcsolatban nagyon sok asszociációja van.

Az öröm lényegét így határozom meg: világosság, legyen az a test, lélek, vagy szellem öröme. Mindenki érezte azt az örömet, mikor egy elveszettnek hitt tárgyat megtalált, mikor egy elfelejtett név eszébe jutott, mikor egy homályos matematikai példa világossá vált előtte.

Leibniz szerint nekünk egyszerre végtelen sok, apró, alig észrevehető képzetünk „petites preceptions”-unk van, amelyek mégis hatnak.

A lélek olyan mint egy nagy folyó, amelyben az öröm fehér és a fájdalom fekete csíkjai találkoznak. Ezek végtelen permutációban vannak együtt. Egymás mellett futnak, vagy keverednek vagy pedig vegyülnek egymással. Nagy fehér csíkok futnak nagy feketék, nagy fehérek és kis feketék, kis fehérek. Kis feketék mellett keverednek vagy pedig vegyülnek egymással. De a folyó sohasem teljesen fehér vagy teljesen fekete.

*

Intelligencia és tehetség. E kettő nem mindig esik egybe. Nem, még az írói tehetségénél sem. Tolsztoj zseni volt, de amint Ignotus írta, „közepes és homályos intellektus”. Ezzel szemben Jakob Wassermann kiváló intellektus, de közepes tehetségű író. Aztán olyanokat is találunk, akiknél a tehetség magasrendű intellektussal párosul, mint Thomas Mann, Proust, Huxley.

A művészet más területén, például a festészetben a tehetség még függetlenebb az intelligenciától. Lehet valaki nagy festő és közepes, sőt gyöngye intelligenciájú.

A matematikai, zenei és sakktehetség még függetlenebb az intelligenciától, mivel ezek élettapasztalatot sem tételeznek fel.

*

Racionalizmus — irracionalizmus. E két fogalomra sok homály ülepedett rá. Hol szabadjára engedték az irracionalizmus démonjait, hol a racionalizmus valamilyen lélektelen beszűkülést jelentett. Ezzel kapcsolatban Pascal egyik mondása jut eszembe: „Deux fautes exclude la raison, n’admettre que la raison”. Vagyis: „Két hiba, kizárni az értelmet, nem fogadni el csak az értelmet.” Vagy pedig Leibniz megkülönböztetése, a rációellenes és rációfölötti dolgok között. Rációellenes például — ez már az én véleményem — a boszorkányperek és a vérvád, rációfölötti a szerelem, a művészet, a hit. A rációellenes dolgokat hiánytalanul dobni kell, a rációfölötti dolgokat elfogadni, sőt szeretni.

Thomas Mann „Varázshegy”-ének két, egymással vitázó alakjára gondolok, a laposan racionalista szabadkőműves Settembrini úrra és az irracionalizmus szörnyébe bódult tizenhét jezsuita Naphtára. Egyik sem volt kedvemre való. Szűk racionalizmus és nyakló nélküli irracionalizmus, ez az a két ellenség, amely ellen küzdünk kell. Amire szükség van: a teljes racionalizmus.

*

La Rochefoucauld az erények mögött bűnöket fedezett fel. Az udvariasság mögött érdeket, a segítség mögött hiúságot, a lemondás mögött gőgöt, bűntetést vagy lustaságot. Mindez lehetséges. De a tétel meg is fordítható, a bűnök mögött is lehetnek erények. Gyávaságban tapintat vagy kímélet, bosszúvágyban igazságérzet, szexusban gyöngédség, vadságban a tisztázás vágya, a segítestől való tartózkodásban izlés, taktikában emberség.

Az *irgalmasság* sokkal gyakoribb erény, mint a tolerancia, mivel az utóbbi igazi intelligenciát tételez fel, amellyel nem sokan rendelkeznek. Segítésre majdnem mindenki hajlamos, igaz megértésre nagyon kevesen. Ezenkívül az irgalmasság aktív, a tolerancia passzív erény és az emberek aktivitásra vágynak.

A *nevelésről*. Általában csak a gyerek magatartását nézik, nem a lelkét. Holott a magatartás környezetének a szempontja, a lélek az övé. Minden szülő szereti

a gyereket, de többnyire csak a róla formált képet szereti; ritka eset, hogy sajátos érzékenységében, igényeiben.

Ha a gyerek magatartásába baj van, nem a tünetet kell gyógyítani, hanem az okot megszüntetni. A lélek gyógyításával a magatartás is megváltozik, de a magatartás szabályozásaival a lélek nem.

*

Részvét és könyörület. Az egyik a másik fájdalmával azonosul, a másik a más fájdalmát megszüntetni akarja. A könyörület több; széles és erős, míg a részvét ferde és gyöngé. Ha nincs mód a segítségre, legalább elvileg legyen könyörület.

Tolsztoj és Dosztojevszkij: az egyikben könyörület van, a másikban részvét. Tolsztoj széles, egyenes arca a könyörületről, Dosztojevszkij ferde, vékony arca a részvétről árulkodik.

Nietzsche írja, hogy Mit-Leid, együtt-szenvedés helyett többet ér a Mit-Freude, az együttörülés. A könyörület másnak a jó felé való hajlítása, a részvét a rosszhoz való igazodás.

Csáky Ida:
Nyírségi Madonna

Tájékozódás

Az **Ecclesia Könyvkiadó** két új kötete a keresztény gondolkodás spirituális vonásait mélyíti el, azt a szellemiséget gazdagítja, amely az emberi beteljesülés transzcendens határait kutatja, sőt azokon is túl mutat. A **Szemelvények Teilhard de Chardin műveiből** c. összeállítást Bozóky Mária fordította élményszerűen, értőn, nyelvi eleganciával. Három Teilhard-írást tartalmaz: A pap, Mise a világ fölött és A szeretetről, melyek a nagy filozófus líraibb meditációiba engednek betekintést. Tarnoczi János **Szűz Mária** c. könyve hosszú idő óta az első modernebb hangvételű munka Jézus anyjáról, „lelki életünk anyjáról”. Összefoglaló igénye, teljességre törekvése minden elismerést megérdemel. Mária üdvörtörténeti jelentőségét, őszövétségi „előképeit” éppúgy bemutatja, mint Mária földi életét, sőt továbbélését is az egyházban, megjelenését és hitéletünkben elfoglalt helyét. A művet bőséges jegyzetanyag egészíti ki.

A **Gondolat Könyvkiadó** jelentette meg a kiváló történész, Ránki György átfogó, a legújabb publikációkat is feldolgozó munkáját. A **második világháború történetét**. Részletesen foglalkozik a kelet-európai — köztük a magyarországi — hadszíntérrel, és sok új adat birtokában hazánk történelmének mélyebb megismerését segíti elő. Immár negyedik kiadásban látott napvilágot a nagy sikert aratott **Miért szép?**, amely századunk magyar lírájának kimagasló alkotásait elemzi. A „versmagyarozók” közt találjuk Be-

nedek Marcellt, Nemes Nagy Agnest, Rónay Györgyöt és Ortutay Gyulát is, akik Ady, Szabó Lőrinc, Dsida Jenő, Juhász Gyula, Tóth Arpád és Radnóti Miklós egy-egy költeményét bontják ki avatottan, nagy hozzáértéssel. René Berger **A festészet felfedezése** c. kétkötetes műve (A látás művészete: A megítélés művészete) a Kiadó újabb meglepetése: gazdag kép- és rajzanyagával, okos, közérthető „tárlatvezetésével” nemcsak a festészet kedvelőinek nyújt élvezetes olvasmányt, hanem elsősorban azoknak, akik most kezdenek el érdeklődni a festészet iránt, s fogódzóra, eligazításra van szükségük. Berger szórakoztatóan tanít, könnyedén igazít útba mindenkit, ha az szépségre szomjas és szeretné érteni is a szepet.

Katolikus körökben is főként elterjedt a szexualitás naturalista szemlélete. Ezzel az elavult felfogással fordul szembe **A szexualitás modern elmélete** című, most új kiadásban megjelent könyv, amely annak ellenére, hogy világszínvonalon álló tudományos munka, mégsem nehéz olvasmány. A szerző, **dr. Buda Béla** elsősorban segíteni akar: könyvét kivételesen haszonnal forgathatják azok is, akik nem osztják a kitűnően tájékozott szerző minden egyes nézetét. Csak helyeselhetjük a szexuális „öszönt” mítosz-talanító tárgyilagosságát, például az önmegtartóztatás kérdésében is. A korszerű és mély felelősségtudattal megírt művet főleg fiatal szülők, nevelők, orvosok és papok figyelmébe ajánljuk.